

De toekomst is van iedereen

Manifest
voor een duurzaam en
inclusief Nederland

Niko Roorda

Michael Renssen

point

De toekomst is van iedereen
Manifest voor een duurzaam en inclusief Nederland
Niko Roorda & Michael Renssen

ISBN 978 90 8560 465 5
E-ISBN 978 946 154 078 2
NUR 740 / THEMA RNU

© 2026 Uitgeverij SWP Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

*Alle mensen dromen, maar niet allen op dezelfde manier.
Zij die 's nachts dromen, in de donkere diepten van hun geest,
ontwaken en ontdekken dat het slechts ijdelheid was.
Maar de dromers van de dag zijn mensen om in de gaten te
houden. Want met open ogen leven zij hun dromen, teneinde
ze in vervulling te laten gaan.*

T.E. Lawrence, in *The Seven Pillars of Wisdom*, 1922

De pitch

De toekomst. Het gaat om de toekomst! Van ons allemaal, in Nederland en daarbuiten. Niet volgend jaar. Niet het volgende kabinet, maar de lange termijn: de toekomst van onze kleinkinderen en hún kinderen. Denk maar aan Nederland rond 2080. In wat voor land, in wat voor wereld willen we dan leven? *Waar dromen we van?*

Wie een gezonde toekomst wil bouwen, moet zich niet verliezen in de problemen van vandaag. Daarmee roep je alleen maar weerstand en verdeeldheid op. Dan overheersen de debatten over de korte termijn, en komen we nooit echt toe aan de toekomst.

En dus gaan we dromen. Wakend, hardop dromen. Idealistisch en ongeremd stellen we de vraag: *wat willen we eigenlijk?* We vertellen elkaar onze dromen en luisteren naar elkaar, op zoek naar gedeelde idealen. We gaan niet alleen in gesprek met gelijkgestemden, maar juist ook met anderen: mensen met andere zorgen, wensen en idealen.

Kortom: we starten een **Maatschappijbrede Dialoog**.

Er gebeurt al veel. Honderden organisaties werken aan de toekomst: stichtingen, verenigingen, expertisecentra en burgerforums richten zich op klimaat, armoede, ongelijkheid, democratie, economie of natuurherstel. Vaak richten zij zich op één probleem, terwijl deze vraagstukken onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Het gaat om het geheel, om de samenhang.

Al die organisaties werken aan een goede toekomst, ieder op hun eigen manier. Die verscheidenheid is een kracht, maar ook een zwakte. Ze leidt tot versnippering en verlies van energie. Al jaren zien we hoe organisaties langs elkaar heen werken, soms zonder elkaar zelfs te kennen. Dat is heel erg, want het gaat om onze gezamenlijke toekomst: *niets is belangrijker dan dat*.

Nee, we gaan niet wéér een nieuwe organisatie opzetten. De Maatschappijbrede Dialoog gaat gevoerd worden door de bestaande organisaties, ieder met hun eigen aanpak en kracht. Maar wel met een onderling afgestemde

regie. Samen richten zij zich op één cruciale vraag: welke toekomst willen we?

Tientallen organisaties doen al mee. Dat aantal groeit snel, want de deelnemende organisaties nodigen weer andere uit om zich aan te sluiten. Zo ontstaat een nationale beweging waaraan uiteindelijk honderdduizenden mensen meedoen: het wordt een vloedgolf van kracht en idealisme die het land overspoelt. Zo creëren we een gloednieuwe vorm van democratie, die de bestaande democratie ondersteunt en verrijkt.

Natuurlijk hebben we daarbij ook de media nodig: de kranten, de talkshows, de sociale media, de nieuws- en de discussiewebsites. Ook de wetenschap, het onderwijs en de politieke partijen worden uitgenodigd om mee te doen.

Dit Manifest vertelt over de plannen, waarvoor ook jij van harte wordt uitgenodigd om volop mee te doen. *Durf te dromen!* Laat je stem horen in de Dialoog. De toekomst is van IEDEREEN.

Inhoud

Voorwoord	10
-----------	----

Deel 1: **Wat en Waarom**

1. Beelden	12
2. Wat ons verbindt, niet wat ons verdeelt	14
3. Lange en korte termijn	18
4. Wij	20
5. Het plan van dit manifest	22
6. Een nieuw Groot Verhaal	24
7. Vooruitgang	26
8. Jouw Grote Verhaal	28
9. De polycrisis	30
10. De Draken der Passiviteit	34
11. Strategisch idealisme	36
12. De Meent	38
13. De puberteit van de mensheid	42
14. Waardigheid	44
15. Winnaars en winnaars	46
16. Ja, dat kan allemaal	48

Deel 2: **Wie en Wanneer**

17. De lerende samenleving	52
18. Intrinsieke duurzaamheidsdoelen	54
19. Democratie met mankementen	56
20. De Maatschappijbrede Dialoog	58
21. De rol van de politiek	60
22. De rol van de media	62
23. Vrijheid van meningsvorming	64
24. De rol van de wetenschap	66
25. Omniconomie, de nieuwe economie	70
26. De organisatie van de Dialoog	72

27. Inclusiviteit en integriteit	74
28. Backcasting: van de toekomst naar het heden	76
29. Voorbij de versnippering	78
30. Nederland, Europa en de rest	80
31. De volwassen samenleving	82
32. Voorbij de grenzen van onze fantasie	84
33. De belofte	88
34. De uitnodiging	90
Over de auteurs	92
Verantwoording	93
Eindnoten en literatuur	95

Voorwoord

Er is iets dat dringend moet gebeuren, maar het gebeurt niet. Iets dat van *levensbelang* is. Voor alles en voor iedereen. Letterlijk! En toch gebeurt het niet. Dat is raar. Schokkend.

Daarom geven wij met dit boek een duw om te maken dat het toch gaat gebeuren. Want het is verschrikkelijk hard nodig dat we met ons allen stevig gaan nadenken over de vraag:

In wat voor wereld willen we eigenlijk leven?

Wat willen we, diep vanbinnen? Wat vinden we écht belangrijk? En dan niet alleen ieder mens apart, maar juist ook wij allemaal samen.

Wat is er, dat ons verbindt?

Er is heel veel dat ons als samenleving verbindt, maar het lijkt erop dat lang niet iedereen dat in de gaten heeft. Polarisatie, wantrouwen en groeiende onzekerheid roepen verdeeldheid op. Zaaïen onvrede. Zelfs *haat*. Dat blijkt dagelijks uit berichten op tv en in de kranten, in de politiek en bovenal in de sociale media. En intussen maken we de wereld kapot.

Maar dat lelijke beeld klopt niet. Er is veel meer dat ons verbindt dan wat ons scheidt. Dat verhaal moet dringend verteld worden. Belangrijker: er moet iets mee gebeuren.

Daarom schrijven we dit boek. Het is een *manifest*, een oproep tot actie: tot een *Maatschappijbrede Dialoog*. En het is meer dan dat, want we bieden ook een plan. Een concreet actieplan, en tegelijk een uitnodiging aan iedereen in Nederland.

Doe je mee, om ons met elkaar te verbinden, zodat we een dreigende doem afwenden en een mooi, duurzaam en bestendig Nederland, Europa, en uiteindelijk de wereld gaan waarmaken?

Niko Roorda

Michael Renssen

Deel 1: **Wat en Waarom**

Dit manifest bestaat uit twee delen. In het eerste deel schrijven we over *dromen*. Niet zomaar dromen, maar dromen overdag. Dromen over een wereld waarin jij, wij en iedereen zou willen leven. Niet alleen wij, maar juist ook de komende generaties; zeg maar: onze klein- en achterkleinkinderen.

Daarna schrijven we over hoe we al onze dromen kunnen samenvoegen tot een door allen, of op zijn minst velen gedeelde droom. Voor dat doel bereiden we, met hulp van allerlei mensen en organisaties, een *Maatschappijbrede Dialoog* voor, waarin iedereen met elkaar in gesprek gaat. Met honderdduizenden, als het gaat zoals we willen.

Dit eerste deel is getiteld *Wat en Waarom*. Dat is met een reden, want we schrijven niet alleen over wat er gedaan gaat worden, maar ook waarom dat zo onvoorstelbaar hard nodig is. We zullen niet aarzelen om je de symptomen te beschrijven van de *polycrisis*, een levensbedreigende ziekte waaraan we wereldwijd lijden. Althans: dat is één manier om naar de huidige wereld te kijken. We bieden ook een ander, meer hoopgevend en inspirerend beeld: we zijn in de puberteit van de mensheid, volop op weg in de richting van volwassenheid.

Deel 1 eindigt met een discussie over de vraag: kan dat allemaal wel? Beschrijven we luchtkastelen, of kunnen we dit echt? Ons enthousiaste antwoord lees je in het slothoofdstuk van deel 1. Je zult er blij van worden en aan de slag willen.

Daarna vertellen we in deel 2, *Wie en Wanneer*, hoe we de voornemens van het eerste deel concreet kunnen realiseren. Daar zal het gaan over de rollen van diverse soorten deelnemers, over het tempo, en over de concrete organisatie.

Maar kijk eerst eens naar wat sfeerbeelden.

1. Beelden

Zoveel hoofden, zoveel zinnen. Er zijn honderdduizend opvattingen over de ideale wereld. En toch wil bijna iedereen op zijn minst: rust, vrede, veiligheid, gezondheid. Genoeg te eten, een dak boven je hoofd, kleren aan je lijf. Geld, op zijn minst genoeg voor een paar maanden. Vrienden, geliefden, respect van de mensen om je heen. Ruimte, vrijheid. Een zinvol bestaan. Een toekomst.

Tot zover de overeenkomsten. Maar daarna houdt het al snel op, want wat voor de één ruimte en vrijheid is, wordt voor een ander al gauw onzekerheid, terwijl de behoefte aan veiligheid voor sommigen juist een benauwend gevoel van beklemming bij anderen oproept.

Veel mensen wonen graag in een huis, maar sommigen liever in een woonwagen of een tent. En waar de één genoeg heeft aan de kleren aan het lijf plus een paar verschoningen in de kast, is dat voor de ander lang niet voldoende.

Kijk eens naar de volgende beelden. Wat spreekt je aan?

Je wandelt over een zacht pad van boomschors in een wijk waar kinderen in bomen klimmen en burenen hun groenten ruilen over de heg. De lucht ruikt schoon. Geen snelweg in de verte, maar het ruisen van bladeren. Je hoeft niets uit te leggen aan je kinderen – hun toekomst is voelbaar in de grond onder je voeten.

Of misschien loop je wel door de straten van een moderne stad. Rechts zie je een leuk restaurant, links een rijtje winkels. Je loopt de goedkope kledingzaak voorbij, want dat is geen eerlijke handel: je voelt er niets voor om shirtjes en babykleertjes van minder dan een tientje te kopen, want je weet dat die gemaakt moeten zijn door kinderhandjes in verre landen. Ook hun toekomst is voor jou voelbaar.

Het kan ook zijn dat je gewoon lekker thuis bent. Wat voor huis heb je: is het een appartement nabij het centrum van een stad? Een goed geïsoleerd huis met een groene tuin in een dorp?

Misschien wel een tiny house met een minimale voetafdruk. Hoe dan ook: je bent thuis, en zoals ze zeggen: your home is your castle. Straks is het tijd voor een lekker biertje.

Deze beelden laten zien hoe verschillend mensen kunnen denken over de wereld om hen heen, en over hoe zij die het liefste zouden willen inrichten. Met gemak zouden we beelden kunnen toevoegen die nog veel sterker van elkaar verschillen.

Maar toch: we leven nu eenmaal met ons allen in één wereld. Niet iedereen is bereid om daarbij concessies te doen, op het snijvlak van individuele vrijheid en collectieve saamhorigheid. Popgroep *Dire Staits* verwoordt het prachtig:

Er zijn zoveel verschillende werelden, zoveel verschillende zonnen. Wij hebben maar één wereld; maar we leven in allemaal verschillende.¹

(De nootcijfers verwijzen naar de online aantekeningen. Zie het eind van het boek, pagina 95.)

Maar dat hoeft helemaal niet. Er is zoveel dat ons verbindt. Vrijheid versus saamhorigheid is een schijntegenstelling. Met een beetje goede wil van veel mensen is het mogelijk om vreedzaam en verdraagzaam samen te leven. Dat is waar dit manifest over gaat.

Wij, de auteurs, moeten eerlijk zeggen: we zijn tamelijk allergisch voor mooie kreten die beginnen met "Laten we ...", gevolgd door romantische wensdromen. Maar:

De dromers van de dag zijn mensen om in de gaten te houden. Want met open ogen leven zij hun dromen, teneinde ze in vervulling te laten gaan.²

Zie de quote voor in het boek. Samen met jullie allemaal durven wij te dromen en gaan onze dromen vervullen.

2. Wat ons verbindt, niet wat ons verdeelt

Er zijn grote verschillen tussen mensen. En tussen culturen. Amsterdamse grachtengordel tegenover Rotterdam Zuid. Boeren versus burgers. Groningen tegenover Den Haag.

Links en rechtsen. Arm – middenklasse – rijk – goddelijk rijk. Geboren in Nederland of ergens ver weg, of daar kinderen van: tweedegeneratieallochtonen, al mag dat woord tegenwoordig niet meer gebruikt worden, net als: hoog- en minder hoogopgeleiden.

Streng gelovigen, ietsisten en atheïsten. Humanisten. Aanhangers van technologie, van 'natuurlijk' of van beide. Volkskrant versus Telegraaf, Facebook, X of Insta. Oud en jong, van babyboomers tot generatie Alpha. LHBTI+, woke of gezin als hoeksteen. Ja, de verschillen, de groepen, de hokjes en de hekjes: ze zijn eindeloos.

Het is zo gemakkelijk! Om barrières op te werpen tussen al die groepen. Sommigen kicken erop om mensen tegen elkaar op te zetten en halen er politiek gewin uit. Het zijn populisten, de meesten aan het rechteruiteinde van het spectrum, maar deels ook aan de linkerkant, die als strategie hebben om *boosheid* te creëren³. Ze vertellen de mensen dat ze *ontevreden* zijn, en herhalen dat honderd keer, net zo lang tot de mensen het zijn gaan geloven.⁴

De samenleving van nu is boos. Verwijtend. Op zoek naar schuldigen, en kijk eens: die zijn niet zo moeilijk te vinden. Het zijn de immigranten. Of de zionisten, de antisemieten, de intellectuelen, de milieufreaks, de actiegroepen en de demonstranten, de media, de linkse politici, ja, zelfs de rechters. Of zij allen. Miljoenen mensen trappen erin en geloven het.

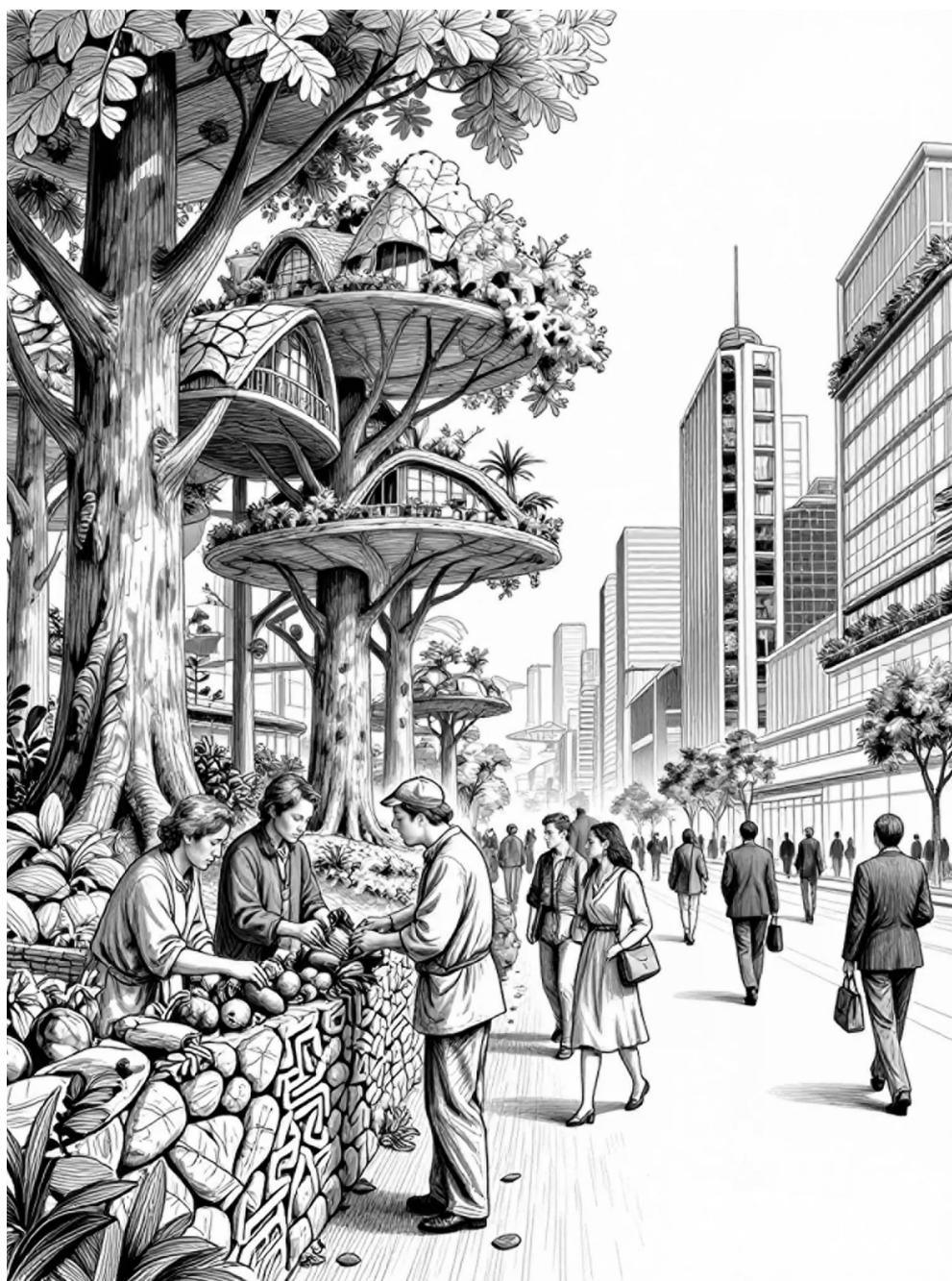
En zo broeit het in de samenleving, die meer en meer aangeslagen raakt. De roep om een sterke man – natuurlijk een *man* – neemt toe. Gemakkelijke en snelle oplossingen worden gezocht voor kleinere maar luidkeels uitgeroepen problemen zoals de immigratie, terwijl de oneindig veel grotere problemen worden gebagatelliseerd of zelfs genegeerd: de klimaatverandering,⁵

de massale uitstervingsgolf van dieren en planten,⁶ de wereldwijd groeiende ongelijkheid en armoede, de kinderarbeid,⁷ de hedendaagse slavernij (ja, ook in Nederland).⁸ De nieuwe oorlogen. De *honderdtweëntwintig miljoen* ontheemden,⁹ weggevlucht uit hun huis en hun dorp of stad.

Dat hoeft allemaal niet. Het kan ook anders. Radicaal anders. Wij, de schrijvers van dit boek, hebben ons voorgenomen om te laten zien hoe. En weet je: daar is niet eens veel fantasie voor nodig. Want het vorige hoofdstuk begon al met voorbeelden van dingen die *iedereen* wil. Dat zijn gezamenlijke doelen, waarnaar we met ons allen kunnen streven. Doelen die ons niet verdelen maar verbinden. Het is dat avontuur, dat het onderwerp is van dit manifest: om samen, in verbondenheid, op zoek te gaan naar een wereld waarin wij zouden willen leven. Niet alleen wij nu, maar ook, en vooral: onze klein- en achterkleinkinderen, zelfs tot in de tiende generatie, tot in wat genoemd wordt: *deep time*. Voor hen doen we dit. Voor hen durven wij te dromen met de ogen open.¹⁰

En het gaat om meer. Want wij – Niko en Michael, die dit boek schrijven – gaan ook verkennen hoe we die droom in werkelijkheid kunnen omzetten. De *droom* en het *pad*: dat zijn de twee onderwerpen. En we garanderen je: als genoeg mensen daarin geloven, gaat het lukken.

Wat ons verbindt, niet wat ons verdeelt:
een wereld waarin iedereen zou willen wonen

Blind op weg naar de toekomst:
niemand is zo gek, toch?

3. Lange en korte termijn

Als er een anti-vriesdeken over de voorruit van je auto ligt, ga je daarmee dan op weg voor een rit van vijfduizend of meer kilometers, zonder zicht op waar je heen wilt, en zonder de gevaren te zien?

Als je de toekomst in beweegt over een afstand van vijftig of meer levensjaren, doe je dat dan zonder zicht op waar je heen wilt, en zonder de gevaren te zien?

Dat je niet wegrijdt in een geblindeerde auto, is evident. Niemand is zo gek om zo de straat op te gaan; je zou nog niet eens heelhuids voorbij de eerste bocht komen.

Het antwoord op de toekomstvraag zou eigenlijk net zo evident moeten zijn. Het is raar, maar toch is dat wat mensen, ook in leidinggevende posities, veelal doen: blind de toekomst in reizen.

Oké, zul je misschien denken: maar aan de toekomst denken, dat doen we toch al? We praten echt wel over wat we beter willen maken, eerlijker, gezonder. Hebben we immers niet de SDG's? De *Sustainable Development Goals*, het wereldwijde plan dat ons naar een duurzame toekomst zal brengen?

Zeker. We hebben de SDG's. Daarin staan doelen zoals: geen extreme armoede meer. Geen honger en ondervoeding meer. Geen seksuele uitbuiting of genitale verminking van vrouwen en meisjes meer. Geen geweld, misbruik, mensenhandel of foltering van kinderen meer. Wie is het daar nou niet mee eens? (Nou ja, sommigen: onder meer degenen die beroepsmatig kinderen mishandelen.¹¹ Maar daar ben jij er vast niet een van. Zullen we dit soort mensen verder maar buiten beschouwing laten?)

Maar: niet voor niets worden de zeventien SDG's officieel *Agenda 2030* genoemd. De doelen dienen namelijk allemaal in het jaar 2030 bereikt te zijn. Dat is een beetje zot, want het staat wel vast dat ze dat dan niet zullen zijn. Wat ook logisch is, want je kunt zulke ingrijpende veranderingen